

İlya V. ZAITSEV*, *Astrahanskoe Hantsvo, Vostochnaya Literatura*, Moskva, 2004, 304 s.

Moğollar, XIII. yüzyılın başlarına kadar, Türk İlinin ücra bir köşesinde yaşayan küçük ve iptidai bir göçebe topluluktan ibaretti. Ancak bu topluluk Cengiz Han (1167-1227)'in şahsında süratle yükselerek kısa sürede muazzam bir imparatorluk kurmaya muvaffak oldu. Cengiz Han; “*Yüce mevkiye, ebedi Gök'ün yardımı ve korumasıyla eriştim*” diyerek elde etmiş olduğu bu büyük başarıyı ilahi bir kudret ile izah ediyordu. 1227 yılına gelindiği zaman, Cengiz Han ölmüş ve halefi olarak üçüncü oğlu Ögedey'i belirlemişti. Devletin batı kanadını ise kendisinden birkaç ay önce ölen oğlu Cuci'nin evladına tahsis etmişti.

Cuci Ulusu, Altın Orda adıyla tanınan devleti kurmuş ve eski Türk Hazar Hakanlığı topraklarını tevarüs etmişti. Bu devletin ilk hükümdarı olan Batu Han 1255 yılında ölmüş ve yerine tahta çıkan oğlu Berke Han (1256-1266) ise İslamiyeti kabul etmişti. Kısa bir zaman içerisinde Karadeniz'in kuzeyine hakim olan Altın Orda Devleti, Canibek'in 1357 yılında ölümünden sonra ortaya çıkan taht kavgaları ve Timur Beg ile Toktamış Han arasında, XIV. yüzyılın sonlarına doğru cereyan eden savaşlar sonucunda zayıflamıştı. XV. yüzyılın ikinci yarısında ise devlet dağılmaya yüz tutmuş ve Altın Orda sahasında; Kırım, Kazan, Astarhan, Kasım, Nogay ve Sibir Hanlıkları teşekkül etmişti.

Bunlar arasında Astarhan Hanlığı, Orta Asya ile Güneydoğu Avrupa bozkırlarını birbirine bağladığı için, asırlarca Türk boylarının doğudan batıya doğru giden akınlarına sahne olmuş ve bunların neticesinde kurulan birçok devlete de ev sahipliği yapmıştır.

İşte İlya V. Zaitsev'in, 2004 yılında Rusça olarak yayımlanan “**Astrahanskoe Hantsvo**” adlı eseri bu hanlığın tarihini ayrıntılı olarak ele almıştır.

304 sayfadan müteşekkil olan eser; **Giriş (s. 4-6), 9 Bölüm (s. 7-226), Ekler (s. 227-251), Kısaltmalar Listesi (s. 252-253)**, geniş bir **Bibliyografya (s. 254-287), İndeks (s. 288-302)** ve **İçindekiler (s. 303)**' den ibarettir.

Giriş (s. 4-6) kısmında; Yazar, Astarhan Hanlığı'nın tarihine dair kısaca bilgi verdikten sonra; “*Altın Orda Devleti'nin parçalanmasını müteakiben ortaya çıkan Tatar Devletleri'nden Astarhan Hanlığı tarihini anlamak tarihçiler için her zaman daha zor olmuştur. Çünkü bu konuda kaynaklar oldukça sınırlıdır. Yayımlanan kaynakların büyük çoğunluğu ise uzman olmayanlar tarafından neşredilmiştir*” demektedir. Yine bu bölümde Hanlığın tarihine ilişkin olarak İ. Çerkasov'un “*İstoriçeskii Vizglyad na Derevniye Sostoyaniye Astrahanskogo Kray, (XIX. Yüzyıl)*” adlı eserine ve M. G. Safargaliyev ile F. P. Zikov'un çalışmalarına temas edilmiştir.

I. Bölüm; “**XIII- XIV. Yüzyıllarda Hacı Tarhan (s. 7-29)**” başlığını taşımaktadır. Burada, Hanlık kurulmadan önce bölgenin siyasi durumu konu edinilmiş ve Altın Orda döneminde şehrin önemine dikkat çekilmiştir.

II. Bölüm; “**Astarhan Hanlığı'nın Kuruluşu (s. 30-62)**” dur. Dağılmaya yüz tutan Altın Orda Devleti içerisinde Astarhan Hanlığı, Kırım ve Kazan Hanlıkları ile karşılaştırıldığı zaman gerçekten çok daha az etkili ve pasif bir görüntü çizmektedir. Tarihçini deyimi ile: “*Adeta renksiz bir olay, ilginç olmayan bir figür ve edebiyattan yoksun bir esere benzemektedir*”.

* Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü.

III. Bölüm; “**1502-1514 Yılları Arasında Astarhan Hanlığı: Abdülkerim Han Dönemi (s. 63-72)**”, IV. Bölüm; “**Canibek b. Mahmud (s. 73-97)**” ve V. Bölüm ise; “**Hüseyin b. Canibek (s. 98-108)**” dönemlerini kapsamaktadır.

VI. Bölüm; “**XVI. Yüzyılın 30-40’lı Yıllarında İlk Siyasi İlişkiler (s.109-146)**” dir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere, 1530-1540 yılları arasında cereyan eden olaylara temas edilmiş ve yükselmekte olan Moskova Devleti ile Astarhan Hanlığı arasındaki ilk siyasi münasebetler hakkında bilgi verilmiştir.

VIII. Bölüm; “**Astarhan Hanlığı’nın Kültürü (s. 178-202)**” dür. Bu bölümde Hanlığın dinsel yapısına, örf ve adetlerine ve gündelik yaşamına dair bilgiler bulunması kitabı daha da değerli kılmaktadır.

IX. yani son bölümde ise; “**Ekonomi. Astarhan Hanlığı’nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı (s. 203-226)**” na temas edilmiştir. Gerçekten de ticaret potansiyeli ve ekonomik faaliyetlerinin yoğunluğu ile Astarhan Hanlığı, Altın Orda Devleti yıkıldıktan sonra teşekkül eden diğer Hanlıklar arasında özel bir yere sahiptir. Burada, ticaret eşyaları, tüccarlar ve Hanlığın sosyal yapısına dair önemli bilgiler bulunmaktadır.

Yukarıda temas ettiğimiz bölümler dışında, çok mühim ve orijinal olduğunu düşündüğümüz 3 adet de Ek vardır. Bunlar;

I. Ortaçağ Tarihinde Astarhan Şehri’nin İsmine Dair (s. 229-242)

II. Hanlığın sınırları (s. 243-248)

III. Tablolar (s. 249-251)’dir.

Tablolarda, Astarhan Hanlığı ile Moskova Devleti arasındaki elçi teatisi isim, zaman ve mekân belirtilerek izah edilmiştir.

“**Kısaltmalar Listesi (s. 252-253)**” nden sonra hakikaten çok farklı dillerde eserler ihtiva eden geniş bir “**Bibliyografya (s. 254-287)**” verilmiştir. Ayrıca bu kısımda, Tarihler ile araştırma eserler birbirinden bağımsız bölümler halinde tasnif edilmiştir.

288-302. sayfalar arasında “**İndeks**”, 303. sayfada “**İçindekiler**” ve son sayfada ise eserin künyesi bulunmaktadır.

Sonuç olarak, İlya V. Zaitsev’in kitabı Astarhan Hanlığı (1502-1556) tarih araştırmalarına dair dünyadaki ilk ve tek monografidir. Tarihçi eserinde, Hanlığın tarihini meydana getiren Türk, Rus, Arap, Fars ve Batı kaynaklarını tetkik etmiş ve Astarhan Hanlığı tarihini kronolojik olarak gözler önüne sermiştir. Özellikle Hanlık ile Moskova Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilere dikkat çekilmiş; kültür, ekonomi ve toplumsal düzen hakkında kapsamlı bilgi verilmiştir.

Karadeniz’in kuzeyindeki Türk-Tatar tarihine dair araştırmaların, hem yurdumuzda hem de dünyada çok yetersiz bir seviyede olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, kısaca tanıtılmaya çalışılmış olan eserin ne kadar önemli bir boşluğu doldurduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Serkan ACAR*

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.